

KRAŠKI REGIJSKI PARK – REALNOST ALI UTOPIJA? ZAČETKI NASTAJANJA PROJEKTA IN RAZMIŠLJANJA O NJEGOVI NADALJNI USODI

JASNA FAKIN BAJEC*

Kras je v dolgoročnem planu RS opredeljen kot posebno ranljivo območje z bogatimi naravnimi in kulturnimi posebnostmi. Zaznamuje ga specifična kulturna krajina z značilno kraško arhitekturo, načinom rabe tal, gozdovi črnega bora, kulinarične posebnosti, kot sta pršut in teran, ter naravni pojavi, kot je kraško podzemlje z vso svojo edinstvenostjo in podzemno favno ter biološko pestrostjo na travnikih, kjer se mešajo mediteranska, submediteranska in srednjeevropska vegetacija (Počkar 1996: 17). Do začetka devetdesetih let 20. stoletja se tako domače prebivalstvo kot nekateri strokovnjaki niso zavedali in ne znali vrednotiti naravnih in kulturnih kraških značilnosti, ki kraško pokrajino uvrščajo med svetovne posebnosti, kar gre pripisati drugačnim vrednotam in načinu življenja.¹ V naslednjih letih pa so na pobudo tuje strokovne javnosti in redkih slovenskih

strokovnjakov vendarle stekla pogajanja o zaščiti in ohranjanju najprej kraškega podzemlja in podzemnih voda, kasneje pa tudi kraške kulture. Namen sledečega prispevka je predstaviti začetne korake in projekte za ustanovitev varovanega območja na Krasu, ki se žal kljub mnogim prizadevanjem še ni uresničil. Vzroke neuspešnih pogajanj lahko iščemo na različnih ravneh pristopa politične javnosti in strokovnjakov, ki domačinom, ki živijo in sooblikujejo kraški razvoj, ne znajo prisluhniti oziroma jim pravilno predstaviti zelene cilje.

Z osamosvojitvijo Slovenije in pripravami na njen vstop v Evropsko unijo so se na Krasu pojavile priložnosti pridobivanja sredstev za razvoj skupnosti s pomočjo evropskega denarja.² Zaradi obmejnega območja in tendenc po povezovanju slovenskega dela z italijansko stranjo je bil Kras deležen finančnih spodbud iz Evrope že leta 1992, s pridružitvijo Slovenije programu PHARE (programu za čim hitrejšo vključevanje v evropske povezovalne procese), ki je spodbujal razvoj obmejnih območij s sosednjimi, v EU že vključenimi državami.³ Poleg nacionalnega

* Univ. dipl. etnologinja in kulturna antropologinja ter prof. zgodovine, Sekcija za interdisciplinarno raziskovanje ZRC SAZU, jasna.fakin@zrc-sazu.si

¹ Zofija Klemen Krek, v devetdesetih letih direktorica in generalna sekretarka Slovenske nacionalne komisije za UNESCO, je na dveh okroglih mizah o kraški dediščini na Krasu poudarila, da domači strokovnjaki pri pripravljajanju predlogov, katere predele slovenske krajine predlagati za vpis v svetovni seznam naravne in kulturne dediščine, niso predvideli kraške naravne in kulturne krajine in da je moral priti strokovnjak svetovnega slovesa, ki je pripomnil: »Oprostite gospa, kje pa je klasični kras? Ali ne veste, da je to pokrajina, ki absolutno sodi v seznam svetovne naravne in kulturne dediščine po svojih značilnostih kraških pojavov v podzemlju in na površju ter skupaj s kulturno dediščino tvori tipično kraško kulturno krajino!« (Klemen Krek 1999: 32, gl. še 1995: 56). Nato so strokovnjaki na novo oblikovali predloge in vanje vključili tudi

Kras s kulturno krajino, z vsemi arhitekturnimi in drugimi spomeniki itn.

² Evropska unija namreč spodbuja razvoj posameznih držav znotraj unije z regionalnim povezovanjem sorodnih nacionalnih regij, ki naj bi svoje povezovanje iskale in gradile na medsebojnih primerljivih potencialih.

³ Začetki programa PHARE (ang. *Poland and Hungary Action for Reconstruction of Economy*), ki ga je Evropska unija namenjala kot pomoč enajstim državam Srednje in Vzhodne Evrope, segajo v leto 1989. Prvotno sta bili članici le Poljska in Madžarska, pozneje so se jima pridružile še druge srednje- in vzhodnoevropske države. Programi PHARE so se delili na čezmejne

programa PHARE, namenjenega izključno tehnični pomoči (opravljala so ga različna ministrstva), je bil za Kras ključni program čezmejnega sodelovanja (ang. *Cross Border Cooperation* – CBC), ki je omogočal tudi investicijski denar, s katerim je bilo možno uresničevati povsem določene naložbe.

Leta 1994 je Ministrstvo za okolje in prostor v okviru nacionalnega in čezmejnega programa PHARE začelo uresničevati projekt *Timav: Kraški regijski park*, katerega osnovni namen je bil prijava varovanja kakovosti podtalne vode in ohranitev edinstvenih naravnih vrednot na območju Krasa, ki so izrednega pomena za vso Evropo (Pur 1996: 32). Zaradi onesaženja reke Reke, ki v Škocjanskih jamah ponikne v podzemlje, kot podtalnica teče skozi celoten Kras in vnovič pride na površje kot reka Timav v Štivanu v Italiji, je komisija UNESC-a, ki je leta 1986 Škocjanske jame vključila v seznam svetovnih naravnih in kulturnih znamenitosti, zagrozila vladi RS, da bodo Škocjanske jame, v kolikor ne bo poskrbljeno za njihovo varstvo in zaščito njihove okolice, izbrisane iz seznama. Vlada je po besedah Zofije Klemen Krek potrebovala celih deset let, da je leta 1996 pripravila zakon o Škocjanskih jamah, ki bi moral biti pripravljen že ob njihovem vpisu v seznam, ob njem pa tudi načrt upravljanja (Klemen Krek 1999: 32). Zato se je projekt *Timav: Kraški regijski park* najprej nanašal na revitalizacijo in oživitve reke Reke, zlasti na izboljšanje kanalizacije v Ilirski Bistrici, ki je s svojimi odplakami Reko najbolj onesnaževala. Ob ustanovitvi Regijskega parka Škocjanske jame (Zakon o Regijskem parku Škocjanske jame je začel veljati 3. novembra 1996)⁴ pa so začele tudi priprave za načrt o usta-

novitvi in upravljanju *Kraškega regijskega parka* (v nadaljevanju KRP), katerega prvovrstni namen je bil uskladiti naravovarstvene in razvojne želje življenja na Krasu.⁵ Kasneje se je njegova vsebina razširila in vključila še varstvo kulturne dediščine ter razvoj okolju prijaznih dejavnosti, ki bi lahko predstavljale nove razvojne možnosti in zagotavljale lokalnim skupnostim na obeh straneh slovensko-italijanske meje dodaten vir sredstev za preživetje.

V projektu, sestavljenem iz niza malih podprojektov, ki se je uradno zaključil leta 1998, je *Osnutek načrta upravljanja Kraškega regijskega parka* pripravilo podjetje OIKOS, d. o. o., Svetovanje za okolje iz Domžal, ki je takrat delovalo že v Notranjskem parku in Posočju. Kot beremo v predstavitvi načrta upravljanja KRP v reviji *Kras*, so bili splošni cilji parka naslednji: razvoj območja, vzpostavitev partnerstva, izboljšanje kakovost bivanja in vzpostavitev prepoznavnosti območja (več v: Harmel, Kobal 1997: 14–15). Med poglobitvene dejavnosti pa so si zadali, da bi v proces aktivnosti pritegniti lokalno prebivalstvo, strokovno in politično javnost, nevladne organizacije in druge. K upravljanju parka naj bi pristopili z novim, sodobnejšim pristopom, ko se o varovanju naravne in kulturne dediščine ne govori več kot o rezervatnem zapiranju območij, temveč v skladu s sonaravnim razvojem regije,⁶ prilagojenim zmožnostim okolja

okolju. Glavni vzrok za ustanovitev parka pa je bilo zavarovanje reke Reke pred onesnaževanjem. Vlada je v istem letu ustanovila tudi Javni zavod, ki skrbi za varstvo in razvoj parka (*Primorske novice*, 25. oktober 1996, št. 84: 11).

⁵ Po *Programu ustanavljanja in upravljanja naravnih parkov v Sloveniji*, ki ga je državni zbor sprejel leta 1995, naj bi bilo v Sloveniji z različnimi stopnjami varstva zavarovanega do trideset odstotkov državnega ozemlja (*Primorske novice*, 4. januar 2000, št. 1: 3).

⁶ Vizija trajnostnega (vzdržnega ali sonaravnega) razvoja, ki je postala ključna tendenca globalnega gospodarstva in okoljske politike, predvideva ohranitev ekoloških sistemov, ki so za človekovo preživetje temeljnega pomena. Zaradi gospodarske rasti v obdobju moderne dobe (klasičnega kapitalizma), ki je nedvoumno prispevala k izboljšanju kakovosti življenja ljudi, se je izrazito ogrozilo naravne vire (vodo, zrak, krajino), ki pomenijo temelj človekovega obstoja (Barbič 2005: 15). Trajnostni razvoj pa predpostavlja ob gospodarskem, kulturnem in socialnem razvoju

(ang. *Cross Border*), nacionalne (ang. *Country Operation Programm*) in večdržavne (ang. *Multy-country*).

⁴ Večina ozemlja v okolici Škocjanskih jam je bila pred sprejetjem Zakona o Regijskem parku Škocjanske jame zavarovana z odlokom nekdanje Občine Sežana. Takratno 338 hektarjev veliko območje se je z ustanovitvijo regijskega parka povečalo na 413 ha. Z zakonom so v vplivnem območju prepovedani vsi posegi, ki bi lahko posredno ali neposredno poslabšali stanje okolja v parku, ne gre pa za dodatno omejevanje prebivalstva na tem območju, temveč večinoma le za spoštovanje že obstoječih zakonov in predpisov o

in potrebam tamkajšnjih ljudi. Zato naj bi v okviru razvoja določili takšne parametre, ki bi dolgoročno nosili uravnoteženje med človekovim delovanjem in naravo. Po mnenju Bojana Počkarja, raziskovalca in vodje projektov v podjetju OIKOS, d. o. o., so izkušnje iz sveta pokazale, da parki omogočajo učinkovito varovanje narave in da z njihovim dobrim upravljanjem, ki temelji na naravnih danostih okolja, park ne predstavlja velikih omejitev za prebivalce, ki živijo na njegovem območju, in za zainteresirane skupine, temveč pomembne prednosti in boljše zmožnosti (Počkar 1996: 16–17).

Po smernicah naj bi bil KRP zavarovano območje nižjega ranga ali položaja, kot ga imajo narodni parki, cilj pa bi bil zavarovanje prvobitne narave in krajine na območju občin Divača, Hrpelje-Kozina, Sežana, Komen in del občin Miren-Kostanjevica in Koper. Pristojna za njegovo ustanovitev in upravljanje pa naj bi bila država. Kot je še v zaključku predstavitve »začetkov velikega in pomembnega projekta« zapisal Počkar, naj bi KRP ne pomenil novih omejitev za ljudi, ki bivajo na njegovem območju, ampak naj bi pomenil razvoj nekaterih obetavnih dejavnosti in novo kakovost (prav tam: 17).

Kot je že bilo omenjeno, se je v okviru projekta izvajalo več malih akcij: poleg dejavnosti, ki so jih izvajale neprofitne fizične in pravne osebe,⁷

hrkatno ohranjanje naravnih vrednot in varovanje okolja oziroma povezovanje preteklosti, sedanjosti in prihodnosti. Bistvo je v celovitem pristopu k razvoju okolja, ki zagotavlja vzdrževanje ravnotežja med ohranjanjem narave in gospodarskim razvojem, ravnotežja, ki nikoli ni (do)končno, temveč se nenehno spreminja. Vse spremembe pa morajo temeljiti na načelu trajnosti oziroma vzdržnosti, kar človeku zagotavlja dolgoročni razvoj (prav tam: 16).

⁷ V okviru PHARE programa CBC *Timav: Kraški regijski park* se je izvajalo 18 tako imenovanih malih projektov: *Kačja jama* v izvedbi Jamarskega društva Logatec; *Prezentacija naravnega spomenika Cirje*, v izvedbi Občine Komen oz. Vaške skupnosti Komen; *Ureditev poti ob Reki* v izvedbi Turističnega društva Vremska dolina; *Odvajanje in čiščenje odpadnih voda naselja Štanjel kot osnova za nadaljnji razvoj turizma* v izvedbi Turističnega društva Štanjel; *Elektrifikacija jame Vilenica* in *Sanacija onesnaženih jam* v izvedbi Jamarskega društva Sežana; *Projekt za pripravo sanacijskega programa in pridobitev dokumentacije za sanacijo vodnega vira Barka-Vareje* v izvedbi Občine

katerih cilj je bil »v materialnem in duhovnem smislu obogatiti Kras, njegove prebivalce in tiste, ki se za Kras kakorkoli zanimajo« (Agencija Kras 1999: 12),⁸ velja izpostaviti nekoliko večji in finančno zahtevnejši projekt, ki je veliko postoril za turistično prepoznavnost Krasa. To je bila akcija ureditve kolesarskih poti po Krasu (*Kolesarska mreža na Krasu*), katere dejavnosti so izvajali sodelavci podjetja za aplikativno ekologijo Limnos iz Ljubljane, izbranega na javnem razpisu Ministrstva za okolje in prostor. V okviru projekta so uredili 370 kilometrov kolesarskih poti, ki so jih speljali in označili po malo prometnih lokalnih in gozdnih cestah, kolovozih in poljskih poteh po celotnem ozemlju slovenskega Krasa. Obenem so tudi popisali in ponekod označili zgodovinske in naravne znamenitosti (kot npr. Debelo grizo v Volčjem Gradu), kjer so tudi uredili manjša počivališča (*Primorske novice*, 23. oktober 1998, št. 83: 7). Zastavljeno kolesarsko mrežo so pred oblikovanjem končne različice predstavili v vseh občinah, kjer so pričakovali stališča in pripombe domačinov (*Primorske novice*, 3. marec 1998, št. 17: 11). Izdali so tudi turistično karto v štirih jezikih z naslovom *S kolesom po Kraškem parku*, glavni namen projekta pa je bil z urejenimi

Diviška; *Sveto skozi vse leto – krajske značilnosti spodbujanja Krasa* v izvedbi Vaške skupnosti Sveto; *Trajnostni razvoj krajevne skupnosti Lokev* v izvedbi Krajevne skupnosti Lokev; *Preureditev mrliške vežice v lapidarij* v izvedbi Krajevne skupnosti Štorje; *Osmica* v izvedbi Društva Fraska; *Ohranjanje kraške kulturne krajine* v izvedbi Društva rejcev drobnice s Krasa; *Gozdna učna pot Tabor* v izvedbi Zavoda za gozdarstvo Slovenije-PE Sežana; *Interaktivna multimedijška predstavitev turizma Kraškega regijskega parka* v izvedbi Občine Sežana; *Sanacija skupnega vaškega vodnega zbirnika* v izvedbi Krajevne skupnosti Podgorje; *Izdelaiva vzorčnih primerkov narodnih noš Krasa* v izvedbi Društva kmetič sežanske regije; *Označitev povezovalnih poti do planinske kočice na Kokoški* v izvedbi Planinskega društva Sežana; *Etnološka razstava* v izvedbi Turističnega društva Škocjan (Agencija Kras 1998: 22–32, Agencija Kras 1999b: 12–19).

⁸ Osnovni namen razpisa je bil spodbujati trajnostni razvoj, upravljanje in sodelovanje na območju prihodnjega Kraškega parka. Ciljna področja so bila: 1. razvojne študije in njihovo uresničevanje; 2. sanacijski programi; 3. izobraževalni programi, kadri, predstavitve Krasa, spodbujanje okoljske zavesti (Agencija Kras 1998: 22–32).

kolesarskimi potmi kolesarje rekreativce preusmeriti na ceste, kjer bi poleg rekreiranja spoznali naravne in kulturne posebnosti Krasa. Dobro zasnovani projekt, ki je marsikaterega turista iz drugih delov Slovenije in morda tujine privabil na Kras in obenem tudi veliko storil za turistično promocijo Krasa, je žal čez nekaj let propadel, saj se ob njegovi zasnovi niso dogovorili za nadaljnje vzdrževanje stranskih, poljski in gozdnih poti, ki so se zarasle. Ravno tako so se uničili smerokazi. Kot je na okrogli mizi o izginenju t. i. avtentične kraške arhitekturne dediščine leta 1998⁹ poudaril takratni župan Občine Sežana, Miroslav Kljun, ki je kasneje tudi nasprotoval projektom o razvoju Krasa brez vključevanja domačinov, so se v primeru kolesarskih poti »stvari dogajale mimo nas in so /.../ sedaj pritožbe lovcev in nekaterih drugih, ker sploh niso bili vprašani oziroma ozaveščeni o teh zadevah« (Agencija Kras 1999a: 12). Kljub temu da so organizatorji izvedli predstavitev projekta po občinah in skušali zasnovati poti uskladiti z domačini, iz izjave nekdanjega župana in samega zaraščanja poti lahko sklepamo, da projekt ni bil dovolj usklajen z željami lokalnega prebivalstva, saj bi v nasprotnem primeru vanj vključili poti, ki jih vaščani uporabljajo pri vsakodnevem življenju. Cilji akcije so se tako razblinili, vzroke zanemarjanja poti pa lahko iščemo v skromnem sodelovanju raziskovalcev oziroma strokovnjakov z domačim prebivalstvom, saj slednji niso bili aktivno udeleženi pri pripravi kolesarskih poti. Podobna usoda je doletela tudi večina drugih akcij v okviru malih projektov: če izpostavim le projekte, ki so se izvajali na območju Občine Komen, lahko potrdim, da njihovi rezultati nikakor niso obrodili zelenih sadov. Vaška skupnost Komen je v sodelovanju s strokovnjaki Zavoda RS za gozdove in takratnega regionalnega Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Nove Gorice izvedlo akcijo *Prezentacija naravnega spomenika Cirje*. Njen cilj je bil ureditev in obnovitev gozda Cirje – ki se nahaja na severnem delu vasi Komen in

je bil leta 1985 razglašen za naravno dediščino –, ter priprava sprehajalne poti po gozdu in mimo vodnega ekosistema (kala), ki bi obiskovalcem nudila možnosti za rekreacijo in vzgojo o značilnosti kraških gozdov in načini gospodarjenja s kraškimi območji (Agencija Kras 1999b: 13). Vaška skupnost Sveto je izvedla akcijo *Sveto skozi vse leto – krajinske značilnosti spodnjega Krasa*, v kateri so obnovili krožno sprehajalno pot po vasi in njeni okolici in tako predstavili naravne in kulturne znamenitosti. Pot so povezali z drugimi sprehajalnimi potmi v soseščini (prav tam: 17). Turistično društvo iz Štanjela pa je izvedlo akcijo *Odvajanje in čiščenje odpadnih voda naselja Štanjel kot osnova za nadaljnji razvoj turizma*, katere cilj je bil pripraviti dokumentacijo za ureditev kanalizacijskega sistema in postavitev čistilne naprave. V projektu urejeni sprehajalni poti v Komnu in Svetem sta danes zanemarjeni in nevdrževani, poleg tega pa tudi kanalizacija in vodna oskrba starega dela Štanjela do danes še ni urejena. Za razliko od projekta *Kolesarske mreže na Krasu*, pri katerem so večinoma sodelovali strokovnjaki, ki niso bili doma s Krasa, so bile pri akcijah malih projektov, sicer ob sodelovanju s tujimi strokovnjaki, udeležene prav vaše skupnosti, ki bi v nadaljevanju morale poskrbeti za urejenost poti. Pri podajanju odgovorov na vprašanje, zakaj vaščani niso sodelovali pri oblikovanju poti in sedaj niso zainteresirani za upravljanje s takrat oblikovano kulturno dediščino, pa lahko samo domnevamo, da je še vedno med domačim prebivalstvom stopnja zavedanja sodobnega pomena naravnih vrednot in kraške kulturne dediščine nizka. Poleg tega pa se zastavljajo tudi vprašanja, na kakšen način so bili prebivalci določene skupnosti povabljeni v projekt, kakšen odnos so strokovnjaki vzpostavili do domačinov in kako se je izvajal nadzor nad izvajalci/uporabniki evropskega denarja. Komisija PHARE je projekte nadzorovala skozi poseg in ob zaključku, ni pa bilo poskrbljeno za nadaljnjo kontrolo, kar postavlja vprašanje o pomenu izvajanja in financiranja evropskih projektov. Predvidevamo lahko, da bi se prijavitelji odločali bolj premišljeno in odgovorno, če bi bilo za nadzor poskrbljeno tudi v naslednjih letih in v primeru nevdrževanja podane visoke kazni.

⁹ Okroglo mizo *Zakaj izgineva kraška avtentična kultura?* sta organizirala podjetje Mediacarso, ki izdaja revijo *Kras*, in Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani. Posvet je bil v Lipici realiziral leta 1998 (Agencija Kras, 1999: 10–33).

Leta 1999 so se kraške občine vključile v še en pomemben vladni mednarodni program, t. i. *Pilotni projekt Kras* (v nadaljevanju PPK), ki naj bi na območju celega Krasa povezal vse uporabne vzvode, s katerimi bi obvarovali in ohranili tip kraške kulturne krajine, vse naravne danosti Krasa in vse njegove naravne in kulturne posebnosti (Rebolj 1998: 20–21). V začetku pogajanj o delovanju PPK, leta 1996, so izvajalci projekta še zatrjevali, da projekt predstavlja začetek poti h *Kraškemu regijskemu parku*, s tega stališča je k projektu pristopila tudi takratna vlada (*Primorske novice*, 24. december 1996, št. 100: 9). Pri zaključevanju posameznih obdobij projekta,¹⁰ ki je trajal od leta 1999 do 2003, pa je vodja projekta Tatjana Rener zatrjevala, da je cilj PPK izdelati strokovne podlage za regionalni razvojni program Krasa, ki bo lahko tudi podlaga za morebitni kraški park, ni pa park cilj projekta. Ker je bila posebnost programa v metodologiji, saj so se zavzemali za pristop »od spodaj navzgor«, kar pomeni, da naj bi bile glavne razvojne smernice posredovane od domačinov in ne strokovnjakov oziroma politikov, je vodja projekta še pojasnjevala, da je vključevanje predlogov domačinov jamstvo, da morebitni *Kraški regijski park* ne bo zamrežen rezervat (*Primorske novice*, 16. maj 2000, št. 39: 10). Po zaključnem obdobju je bil izdelan skupni razvojni program Kraške regije (2002), ki je nastal kot rezultat medobčinskega interesnega povezovanja,¹¹ in

predstavlja zemljevid, ki kaže pot, ki naj bi jo v letih 2001–2010 prehodila Kraška regija, kakršno si želijo njeni prebivalci.

Zaradi nestrinjanja županov in svetnikov kraških občin z zastavljenim osnutkom projekta Kraški regijski park do razglasitve parka s strani države do danes še ni prišlo. Kot je pojasnil nekdanji poslanec Državnega zbora Davorin Terčon, sedanji župan Občine Sežana, so se pogajanja zaustavila zaradi prepričanja domačinov »da ne smejo dovoliti, da bi režim v parku omejeval življenje prebivalcev v njem. /.../ Ustanovili naj bi tak park, ki bo razvojno naravnan in bo imel različne režime varovanja, tako da do praktičnih ovir pri nadaljnji urbanizaciji posameznih naselij ne bi smelo priti« (*Primorske novice*, 19. marec 1999, št. 22: 11). Pogovori županov z Ministrom za okolje in prostor so se nadaljevali še v naslednjem letu, 11. julija 2000 je bil tudi podpisan sporazum o sodelovanju pri ustanovitvi Kraškega regijskega parka, ki so ga poleg Ministrstva za okolje in prostor in predsednika Medresorskega odbora za Kras¹² podpisali tudi župani vseh šestih občin (*Skupni razvojni program PPK 2002*: 5, gl. še *Primorske novice*, 16. maj 2000, št. 39: 10). Sporazum je po navedbah Ministrstva za okolje in prostor pravno obvezujoč do sprejetja Zakona o kraškem regijskem parku (<http://www.civilnainiciativakras.com/node/574>, 26. 10. 2009). Nekdanji župan Občine Sežana Miroslav Kljun je na že omenjeni okrogli mizi leta 1998 še poudaril »da so ideje o Kraškem regijskem parku dobre in pozitivne, vendar so bile v Poročevalcu Državnega zbora RS nekatere stvari opisane, pojasnjene in narisane brez kakršne koli vednosti kogar koli s Krasa. /.../ In ne bi želel, da Kraševci postanemo

¹⁰ V prvi fazi so podali *Problemsko analizo funkcionalne zaokrožene Kraške regije* (2000), ki je nastala na podlagi podrobnega poznavanja celotnega prostora, opredelitve problemov in razlik ter ovrednotenju bogastev in prednosti Kraške regije. V drugem delu so v *Skupnem razvojnem programu* (2002) oblikovali dolgoročno razvojno vizijo območja ter začrtali desetletno strategijo za njene uresničitve. Svoja pričakovanja so strnili v razvojno vizijo, ki jo najbolj ponazarja vodilna misel: »Kraški človek med čisto visoko tehnologijo in oživljeno kraško krajino brez meja«. V tretjem, zaključnem delu pa so izvedli *Izvedbeni program skupnega razvojnega programa Kraške regije* (2003), kjer so predstavili prednostne ukrepe in projekte za časovno obdobje 2003–2006.

¹¹ Pilotni projekt Kras je predstavljal partnerski projekt sedmih ministrstev in Sveta Evrope, k njemu pa je pristopilo tudi šest kraških občin, ki so obsegale obravnavano območje.

¹² Ker so se v devetdesetih letih 20. stoletja z razvojem Krasa ukvarjali sekretarji več ministrstev, hkrati pa med njihovimi resorji ni prihajalo do medsebojnega sodelovanja in partnerskih odnosov, je vlada RS leta 1997 ustanovila Medresorski odbor, ki je bil zadolžen za koordinacijo med vsemi nosilci razvojnih projektov na Krasu. Medresorsko skupino so sestavljali državni sekretarji iz Ministrstva za okolje in prostor, Ministrstva za kulturo, Ministrstva za gospodarske dejavnosti, Ministrstva za ekonomske odnose in razvoj, Ministrstva za promet in zveze in Ministrstva za kmetijstvo, gospodarstvo in prehrano.

rezervat nekih indijancev zato, da se bo ne vem kaj okrog tega dogajalo. /.../ Kraševci želimo v 20. stoletju živeti kot Kraševci v 20. stoletju. Za kozarček vina bomo vedno imeli, karkoli se bo zgodilo. /.../ Toda to je v 20. stoletju za nas, Kraševce, premalo« (Agencija Kras 1999a: 12).

Za razliko od začetnih nasprotovanj lokalnega prebivalstva o ustanovitvi Kraškega regijskega parka (npr. v letih 1998, 1999, 2000), ker naj bi življenje v njem odsevalo življenje v zaprtem rezervatu, pa je potrebno opozoriti, da se v zadnjih dveh letih (2007, 2008) v diskusijah o ohranitvi kraške krajine in nevarnostih njenega uničenja z gradnjo t. i. satelitskih zaselkov v bližini kraških vasi¹³ prav domačini prizadevajo, da bi Ministrstvo za okolje, Ministrstvo za kulturo in Ministrstvo za gospodarstvo, nadaljevali aktivnosti vzpostavitve Kraškega regijskega parka pod okriljem UNESC-a. To naj bi po njihovem mnenju, kot beremo v poslanstvu Civilne iniciative Kras (v nadaljevanju CIK), ne le izboljšalo življenjskih razmer, temveč tudi odprlo mnogo gospodarskih priložnosti za lokalno prebivalstvo, hkrati pa bi omogočilo ohranitev Krasa kot naravne in kulturne vrednote (<http://www.civilnainiciativakras.com/node/3>, 10. 1. 2009). Na pobudo arhitekta Ljuba Laha naj bi se CIK zavzemala za t. i. pogodbeni model regionalnih naravnih parkov po modelu iz Francije, temelječ na ustanovnem aktu – pogodbi, ki predstavlja vzajemni interes in partnersko sodelovanje med državo, regionalnimi oblastmi in lokalnim prebivalstvom. Država pri tej obliki varstva strokovno in finančno pomaga pri zaščiti narave in kulturne dediščine.

Glede na diskusije zadnjih dveh let o pomenu ohranjanja kraške krajine pa velja še izpostaviti načine, kako se oblikuje javni diskurz in kakšno vlogo imajo pri tem strokovnjaki in širša javnost. Dogaja se, da mnogo udeležencev posvetovanj organiziranih od CIK, na katerih svoja mišljenja in videnja podajajo arhitekti, geodeti, naravovarstveniki in drugi, tem slepo sledi. Brez lastnega razmišljanja verjame v načela zlasti okoljevarstvenikov, ki Kras sicer

pravilno obravnavajo kot posebno naravno in ranljivo okolje, kjer je potrebno upoštevati tako posebne naravne pojave, vodo, čistost zraka itn., vendar se morajo Kraševci po drugi strani tudi zavedati, da je potrebno kraški prostor razvijati in da na razvoj vpliva prav človek, saj bi Kras v nasprotnem primeru še vedno predstavljal golo, kamnito in turobno pokrajino, kot so jo opisovali popotniki v 17. stoletju (Kranjc 1999: 2). Če se ozremo v preteklost, v obdobje gradnje južne železnice, ki je preko kraške planote v Trst prišla leta 1857, se moramo zavedati, da so za tisti čas tujek v prostoru pomenili tudi proga, viadukti in manjši mostovi, ki so predstavljali neizbežno železniško infrastrukturo. Morda je tudi gradnja železnice med takratnimi prebivalci povzročila negotovanja, in je v Trst prišla zaradi vpliva t. i. kapitala, vendar je po drugi strani za Kras pomenila okno v svet. Mnogim domačinom je vir zaslužka prinašala že gradnja proge in drugih železniških objektov, kasneje pa je železnica kraški prostor povezala s Trstom, Ljubljano, Dunajem, Gorico in drugimi gospodarsko pomembnimi kraji. Danes si Krasa brez železniške proge ni mogoče predstavljati; če je ne bi imel, bi ta del slovenskega prostora zaostal za ostalimi deželi. Podobno lahko trdimo za gradnjo avtocest. Danes pomeni avtocesta za Kras povezovalno središče Slovenije in ostalimi centri, za mnoge Kraševce pa pot do mesečnega zaslužka. Ob njeni gradnji so se pri nekaterih prebivalcih sicer pojavila nasprotovanja glede njene postavitve, saj je z njeno gradnjo »Kras ranjen«, kot je v reviji *Kras* zapisal Jožko Žiberna (Žiberna 1996: 16),¹⁴ vendar je po drugi strani prav avtocesta na Kras pripeljala veliko ekonomskega in kulturnega kapitala, ki je med drugim tudi pomembno vplival na prepoznavanje drugačnih vrednot in pomenov, ki jih danes pripisujejo kraškim kulturnim prvinam, kot je npr. kraška arhitektura. Strinjam se s CIK in mnogimi strokovnjaki, da je potrebno slediti smernicam trajnostnega razvoja,

¹⁴ V članku lahko preberemo razmišljanje avtorja glede smeri nove avtoceste, saj so načrtovalci in graditelji grobo posegli v naravo in po mnenju avtorja niso zbrali najboljših rešitev. S tem, da niso zgradili viadukta, so uničili rodovitno divjaško dolino. Viadukt bi manj prizadel naravno okolje in bi se s tem vsaj delno ohranilo podobo celotne pokrajine.

¹³ Diskurz o ohranjanju kraške kulturne in naravne krajine se odvija znotraj Civilne iniciative Kras, katere člani so poleg nekaterih strokovnjakov večina Kraševci.

ki na eni strani temeljijo na zadovoljevanju potreb sedanjih generacij, ne da bi pri tem ogrožali prihajajočih, in ob uravnoteženem razvoju dosegati gospodarsko učinkovitost, okoljsko varnost in socialno pravičnost, vendar je pri tem potrebno dopustiti, da se na Krasu razvijajo tudi dejavnosti, ki na prvi pogled morda ogrožajo značilnosti kraške krajine, po drugi pa bi morda domačinom v prihodnosti predstavljale gospodarski razvoj. Naj izpostavim le dva primera, ki sta prav v letu 2008 sprožila veliko prahu s strani CIK. Strinjam se s prebivalci vasi Grahovo Brdo, ki nasprotuje gradnji turističnega naselja, t. i. satelitskega naselja, ki bo lahko z vidika domačina uničil okolico vasi. Vendar mislim, da bodo z upoštevanjem arhitekturnih, gradbenih in drugih značilnosti kraških vasi (npr. gručasta poselitev, smer gradnje, kompozicija domačij, arhitekturni kraški detajli) domačinom prav prebivalci teh naselij lahko pomagali k izboljšanju gospodarskega položaja s tem, da bodo potencialni kupci njihovih npr. kmetijskih pridelkov. Glede Lipice in nasprotovanja golf igrišču pa se je potrebno vprašati, ali smo Slovenci in naša država dovolj bogati, da bomo le z obiskom in jahanjem konjev omogočili Lipici, njeni naravni in kulturni dediščini ter kobilarni preživetje. Ali pa morda Lipica potrebuje dodatne turistične vsebine, med katere lahko uvrstimo tudi golf. To pa ne pomeni, da je potrebno zanemariti primarno dejavnost kobilarne, to je reja lipicanskih konj. Mnenja sem, da je nespametno nasprotovati in se upirati novim razvojnim pobudam investitorjev, ki imajo kapital, ne da bi pri tem pretehtali tako pozitivne kot negativne posledice. Potreben je interdisciplinarni pristop, v katerem bo vsaka stroka argumentirala svoje prednosti in slabosti. Potem pa se bo na podlagi skupnih načel in dejanskih potreb prebivalstva potrebno odločiti, kako osnovati kraški gospodarski in kulturni razvoj. In ne le zaradi nevoščljivosti, ker nekdo ima kapital, drugi pa ne, onemogočati razvoja Krasa.

Na Ministrstvo za okolje in prostor sta leta 2009 svojo pobudo za ustanovitev Kraškega parka naslovila tudi primorska poslanca Breda Pečan in Samo Bevk iz poslanske skupine Socialni demokrati (<http://www.civilnainiciativa-kras.com/node/573>, 26. 10. 2009). V odgovoru

Ministrstva za okolje in prostor vidimo, da se ministrstvo sicer zaveda in pozna problematiko ranljivosti kraške pokrajine, vendar zaradi omejene kadrovske in finančne zmogljivosti ter vpetosti ministrstva v projekte ustanavljanja novih parkov drugod po državi, do uresničitve parka zagotovo ne bo prišlo pred letom 2011 (<http://www.civilnainiciativakras.com/node/574>, 26. 10. 2009). Ta čas pa lahko strokovnjaki humanističnih in naravoslovnih ved veliko postorijo na področju izobraževanja, ozaveščanja in vzpodbujanja lokalnega prebivalstva, da bo v parku poleg omejitve spoznalo nove priložnosti za trajnostni razvoj svojega življenjskega prostora. Pomemben ključ uspešnosti poganjanj in ozaveščanja pa bo storjen v primeru, da bo domače prebivalstvo aktivni akter pri oblikovanju razvojnih smernic parka. Zavedati se je namreč potrebno, na kar tudi kažejo vsi dosedanja neuspešni razvojni projekti, da brez vključevanja domačega prebivalstva park ne bo nikoli zaživel in bo še vedno utopija, aktualni projekt za nabiranje političnih točk posameznih strank. Vendar se sodelovanje ne kaže le v metodologiji organiziranja strokovnih delavnic in raznih posvetovanj, temveč tudi v aktivnem vključevanju domačinov v razvojne projekte, v okviru katerih bi se z individualnimi pogovori, anketami in drugimi oblikami sodelovanja spoznalo, kaj si prebivalstvo Krasa želi v prihodnosti. Le tako bo Kraški regijski park predstavljal projekt, oblikovan po meri kraškega človeka, ki bo povezal Kras med preteklostjo in prihodnostjo, in bo zato morebiti uresničen v prihajajočih letih.

LITERATURA

- AGENCIJA KRAS. 1998. Komisija je izbrala ..., 18 odobrenih projektov Phare programa: Timav-Kraški park. V: *Kras*, št. 25, 22–32.
- AGENCIJA KRAS. 1999a. Zakaj izgineva kraška avtentična arhitektura? Z izgubo kraške arhitekture bi izgubili tudi Kras. V: *Kras*, št. 32–33, 10–33.
- AGENCIJA KRAS. 1999b. Kaj so dali Krasu pharovi mali projekti. V: *Kras*, št. 34, 12–19.

- BARBIČ, Ana. 2005. *Izzivi in priložnosti podeželja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- HARMEL Matjaž, KOBAL, Jurij. 1997. Kraški regijski park: Nastaja načrt upravljanja. V: *Kras*, št. 20., 14–15.
- Izvedbeni program skupnega razvojnega programa Kraške regije 2004–2006. Končno poročilo. Pilotni projekt Kras*. Štanjel: Regionalna pisarna Štanjel, Agencija RS za regionalni razvoj.
- KLEMEN KREK, Zofija. 1995. Spodbuditi organizirano gibanje: okrogla miza »Ženska in njena vloga pri varovanju naravne in kulturne dediščine Krasa«. V: *Kras*, št. 9, 56–57.
- KLEMEN KREK, Zofija. 1999. Države tekmujejo za vpis v Unescovo dediščino. V: *Kras*, št. 32–33, 31–33.
- KRANJC, Andrej. 1999. Uvod. V: *Kras: pokrajina, življenje, ljudje*. Andrej Kranjc (idr.). Ljubljana: Založba ZRC, 9–17.
- POČKAR, Bojan. 1996. Začetek velikega in pomembnega projekta ... Kras kot del zavarovanih območij v Sloveniji. V: *Kras*, št. 16, 16–17.
- Problemska analiza funkcionalno zaokrožene Kraške regije (analitičen del skupnega razvojnega programa)*. Pilotni projekt Kras. 2000. Štanjel: Regionalna pisarna Štanjel. Agencija RS za regionalni razvoj.
- PUR, Dimitrij. 1996. Pomoč Evropske unije – Phare projekti na Krasu: Projekte bolj uskladiti in informirati javnost. V: *Kras*, št. 17–18, 31–32.
- REBOLJ, Dušan. 1998. Državni podsekretar Ivo Piry o medresorski koordinaciji in projektne svetu za Kras: lokalne skupnosti se morajo medsebojno povezati. V: *Kras*, št. 25, 20–21.
- Skupni razvojni program občin Divača, Hrpelje-Kozina, Komen, Sežana ter kraškega dela občin Koper in Miren-Kostanjevica. Strateški del 2001-2010*. Pilotni projekt Kras. Štanjel: Regionalna pisarna Štanjel, Agencija RS za regionalni razvoj.
- ŽIBERNA, Jožko. 1996. Kras in avtocesta: Kras je ranjen. V: *Kras*, št. 15., 16.
- ČASOPISNI IN INTERNETNI VIRI:
- CIVILNA INICIATIVA KRAS. *Poslanstvo*. V: <http://www.civilnainiciativakras.com/node/3>. (uporabljeno dne 10. 1. 1009).
- Odgovor MOP na poslansko pobudo Brede Pečan in Sama Bevka o ustanovitvi Kraškega regijskega parka. V: <http://www.civilnainiciativakras.com/node/574>. Uporabljeno dne 26. 10. 2009.
- Poslanska pobuda poslanke in poslanca SD, Brede Pečan in Sama Bevka, glede sprejema zakona o Kraškem regijskem parku. V: <http://www.civilnainiciativakras.com/node/573>. Uporabljeno dne 26. 10. 2009.
- URŠIČ, Marica. 25. oktober 1996. Zakon o regijskem parku Škocjanske jame: omejitve in možnosti: Park – zgled sonaravnega razvoja?. V: *Primorske novice*, L/84, 11.
- Primorske novice*. 24. december 1996. Od prenovne Štanjela k ustanovitvi regijskega parka Kras: nastaja načrt upravljanja, L/100, 9.
- Primorske novice*. 3. marec 1998. Predstavitve v kraških občinah: kolesarska mreža tudi na Krasu. LII/ 17, 11.
- PROSEN, Dragica. 23. oktober 1998. Nov način za predstavljanje lepote Krasa domačinom in tujcem: s kolesom po kraškem parku. V: *Primorske novice*, LII/ 83, 7.
- Primorske novice*. 19. marec 1999. Poslanec državnega zbora Davorin Terčon o aktualnih vprašanih Krasa: Kraševci nočejo »parka omejitev«, LIII/22, 11.
- ŠAJN Tomo, URŠIČ ZUPAN, Marica. 4. januar 2000. Bo pol Primorske zavarovane? Krajski in regijski parki prinašajo omejitve, a tudi priložnosti za drugačen, morda še boljši razvoj – Primerna ureditev odpira pot do evropskega denarja. V: *Primorske novice*, LIV/1, 3.
- URŠIČ ZUPAN, Marica. 16. maj 2000. Nič o Krasu brez Kraševcev. To zagotavlja v četrtek usklajen sporazum o kraškem parku – Brez tega je bil tudi Pilotni projekt Kras vprašljiv. V: *Primorske novice*, LIV/39, 10.